

Włączenie i rozwój kapitału społecznego OM

Zespół autorski: Cezary Obracht-Prondzyński, Krzysztof Stachura, Tomasz Grabowski

Diagnoza

KAPITAŁ SPOŁECZNY

- **Region województwa pomorskiego wyróżnia się *in plus* w kraju, jeśli chodzi o podstawowe wskaźniki związane z kapitałem społecznym.** W wyniku operacjonalizacji terminu zdefiniowano mierniki wchodzące w skład syntetycznego wskaźnika kapitału społecznego w niniejszym opracowaniu. W skład tegoż wskaźnika zaliczono: (1) frekwencję w ostatnich wyborach powszechnych, (2) frekwencję w ostatnich wyborach samorządowych, (3) frekwencję w referendach, (4) ilość organizacji pozarządowych zarejestrowanych na zdefiniowanym terenie na 10 tys. mieszkańców oraz (5) liczbę organizacji, które otrzymały wpłaty z 1%. Decydującą kwestią w doborze wskaźników były względy merytoryczne oraz dostępność danych na wszystkich poziomach NTS.
- **Obserwuje się dość istotne zróżnicowania pomiędzy rdzeniem a obszarem uzupełniającym OM w kontekście zagregowanego wskaźnika kapitału społecznego.** Wyższy poziom kapitału społecznego obserwuje się w obszarze trójmiejskim oraz (w mniejszym stopniu) wśród gmin sąsiednich: Małego Trójmiasta Kaszubskiego oraz Pruszcza Gdańskiego.
- **Różnice w analizowanych wskaźnikach kapitału społecznego pomiędzy obszarem uzupełniającym OM (poza rdzeniem) a obszarami poza OM w województwie pomorskim są niewielkie.** Wskazuje to na Trójmiasto jako wiodący obszar kapitałotwórczy w ramach OM. Obszary leżące poza Trójmiastem, a w ramach OM charakteryzują się jedynie nieznacznie wyższymi wskaźnikami kapitału niż reszta województwa. Wskazuje to na generalnie dwu-biegunowy charakter zróżnicowań w duchu podziału na centrum i peryferia.
- **Na podstawie danych można wnioskować o pozytywnym promieniowaniu obszaru trójmiejskiego na gminy wiejskie w ramach OM.** Gminy wiejskie w ramach OM uzyskują wyższe wskaźniki kapitału społecznego niż gminy wiejskie spoza obszaru. Zauważona tendencja nie stosuje się natomiast do gmin miejskich na obszarze OM.

POTENCJAŁ OBYWATELSKI

- **Województwo pomorskie wyróżnia się zdecydowanie pod względem frekwencji wyborczej, lokując się na najwyższych pozycjach wśród innych województw.** Wyjątkiem są wybory samorządowe, gdzie wyniki województwa odbiegają nieznacznie od średniej krajowej. Zatem teren województwa można określić jako aktywny, „rozbudzony” politycznie. Niełatwo natomiast wyjaśnić niższe wskaźniki frekwencji w wyborach samorządowych. Jedną z hipotez, która wymagałaby dalszych badań w celu weryfikacji, jest niższy poziom zakorzenienia ludności napływowej w sprawach o charakterze lokalnym.
- **Zagregowane wskaźniki frekwencji w wyborach powszechnych w Polsce wskazują na dość duże zróżnicowanie terytorialne w ramach GOM.** Zdecydowanie najwyższą frekwencją mogą pochwalić

się tereny Trójmiasta, miasta pasa nadmorskiego (Władysławowo, Jastarnia, Rumia, Hel) oraz gminy kaszubskie (Sierakowice, Kartuzy, Żukowo, Sulęczyń). Niższą frekwencję notuje się wśród gmin powiatów żuławsko-kociewskich, tj. nowodworskiego, malborskiego oraz tczewskiego. Wydaje się, że wysokie wyniki aktywności wyborczej w gminach kaszubskich można wyjaśnić m. in. za pomocą czynników kulturowych. Badania wskazują, że Kaszubi charakteryzują się wysokim poczuciem obywatelskości oraz wysokim przywiązaniem do własności prywatnej, co sprzyja aktywnym postawom politycznym..

- **Poziom zaangażowania w działania organizacji pozarządowych jest stosunkowo niski.** Na poziomie instytucjonalnym teren województwa pomorskiego, w tym OM, wyróżnia się pozytywnie na tle reszty kraju, w tym innych OM, jeśli chodzi o ilość organizacji pozarządowych w przeliczeniu na mieszkańca. Instytucje trzeciosektorowe pozytywnie oceniają warunki prowadzonej działalności, choć słabo rozwinięte są procesy wewnątrz- i zewnątrz-sektorowego sieciowania, zaś konkurencja wypiera różne modele współpracy.
- **Województwo pomorskie plasuje się na 6. miejscu pod względem natężenia zarejestrowanych organizacji pozarządowych, co jest wynikiem ponadprzeciętnym w skali kraju.** W ujęciu dynamicznym województwo pomorskie wypada już przeciętnie – dynamika powstawania nowych organizacji pozarządowych jest równa średniej krajowej i plasuje region na 8. miejscu.
- **Największe zagęszczenie zarejestrowanych organizacji pozarządowych** występuje na terenie Trójmiasta oraz miast: Puck, Krynica Morska, Łeba a także pojedynczych gmin powiatu gdańskiego i kartuskiego (Suchy Dąb, Kolbudy, Stężyca). Należy nadmienić, że wzięto tutaj pod uwagę wskaźnik zarejestrowanych organizacji pozarządowych (stowarzyszenia i fundacje) na 10 tys. mieszkańców. Ze wskaźnika wyeliminowano Ochotnicze Straże Pożarne. Warto również zwrócić uwagę na to, że wskaźnik ten bierze pod uwagę jedynie fakt rejestracji organizacji, a nie jej faktyczną aktywność w trzecim sektorze.
- **Wyższe zagęszczenie organizacji pozarządowych nie jest czynnikiem wyróżniającym obszar OM od reszty regionu.** W świetle danych publicznych nie ma żadnych istotnych różnic pomiędzy zagęszczeniem zarejestrowanych organizacji pozarządowych na obszarze OM i terenie reszty województwa. Obserwuje się wręcz wyższe natężenie organizacji pozarządowych w gminach wiejskich poza OM, niż w ramach OM. Wskazuje to najprawdopodobniej na to, że aktywność w ramach organizacji przenosi się do ośrodków miejskich w ramach OM – tereny miejskie skuteczniej przyciągają taką aktywność. Na terenach poza OM, gdzie jest mniejsze zagęszczenie ośrodków miejskich infrastruktura NGO nie jest już tak skoncentrowana.
- **Według ogólnopolskich badań województwo pomorskie charakteryzuje się ponadprzeciętnym poziomem zaufania społecznego.** Należy dodać, że zaufanie jest jednym z podstawowych warunków efektywnego funkcjonowania społeczności lokalnych. Liczne badania wykazują, że poziom zaufania w Polsce należy do jednego z najniższych w Europie.
- **Pomorzanie charakteryzują się wysokim zaufaniem do instytucji publicznych a najwyższym w kraju do instytucji związanych z wolnym rynkiem (giełda, banki, OFE, itd.). Zaufanie do rodziny oraz sąsiadów również jest na wysokim poziomie biorąc pod uwagę resztę kraju.** Może to świadczyć o wyższej adaptacyjności Pomorzan, innowacyjności oraz skłonności do społecznej zmiany,

- **Niestety dostępne poziomy analizy dla zaufania społecznego nie pokrywają się z granicami OM. Na podstawie danych można jednak wnioskować, że zaufanie do rodziny i sąsiadów – tak ważne w kontekście kapitału społecznego – wyraźnie wyższe jest w regionie śluskim, na który składają się powiaty: ślusk, m. Ślusk, bytowski, człuchowski i chojnicki. Nie ma natomiast zasadniczych różnic między zaufaniem do instytucji publicznych oraz związanych z wolnym rynkiem w ramach województwa.**

POTENCJAŁ KULTUROWY

- **Czynnikami różnicującymi potencjał kulturowy w obrębie OM są przede wszystkim (1) poziom wyposażenia w infrastrukturę, (2) ilość i jakość oferty kulturalnej (instytucjonalnej i nieinstytucjonalnej), (3) skala finansowania kultury, a także (4) procesy historyczne mające wpływ na sytuację obecną. Teren OM wyróżnia się w skali kraju ponadprzeciętnym wynikiem potencjału kulturowego, przy jednoczesnym wysokim wskaźniku rozwoju społeczno-gospodarczego.**
- **Duża koncentracja infrastruktury kulturalnej występuje na terenie Trójmiasta, pasa nadmorskiego oraz gmin kaszubskich.** Dostęp do infrastruktury kulturalnej może stanowić dość istotną barierę rozwojową na terenach deficytowych.
- **O ile instytucje tego rodzaju występują na terenie danej gminy, mogą pełnić rolę lokalnych centrów kultury (szczególnie wobec braku innej infrastruktury).** W niektórych gminach na terenie OM zauważalny jest (1) brak wyspecjalizowanych instytucji prowadzących działania o charakterze kulturalnym (w tym edukację kulturalną), (2) problematyczny jest fakt słabej skali ich działania i złego zarządzania.
- **Zauważalny jest brak badań o charakterze ilościowym,** w oparciu o które można by formułować jednoznaczne wnioski nt. różnic pomiędzy poszczególnymi częściami OM w zakresie ilości i jakości oferty kulturalnej, jak również skali uczestnictwa w kulturze (zarówno w wymiarze instytucjonalnym, jak i pozainstytucjonalnym). Prowadzone obserwacje skłaniają do stawiania tezy o Trójmieście jako głównym węźle działań i aktywności kulturalnych, także ze względu na dedykowaną w tym celu ilość środków finansowych.
- **Teren OM jest obszarem kulturowego pogranicza,** ze szczególną rolą i wpływem kultury kaszubskiej – stopniowo ewoluuje jednak w stronę kulturowej hybrydy, tj. połączenia tradycyjnych form kultury i jej nowych, niezinstytucjonalizowanych, niedostrzeganych często okiem badaczy form; ponownie inspiracją i motorem nowych trendów jest Trójmiasto. Mamy do czynienia z konglomeratem różnych tożsamości lokalnych i etnicznych, natomiast proces kształtowania się tożsamości metropolitalnej jest w fazie wschodzącej.
- **Kultura na terenie OM może stawać się jednym z głównych narzędzi społecznego włączenia i stanowić istotne wsparcie w budowaniu modeli inkluzji środowisk marginalizowanych i defaworyzowanych.** Instytucje spoza sektora kultury (w tym instytucje pomocowe) wchodzi w przestrzeń działań tradycyjnie zarezerwowanych dla kultury prowadząc projekty o charakterze animacyjnym i edukacyjnym. Jednocześnie instytucje z sektora kultury poszerzają zakres swojej działalności m. in. o działania wspierające, lokujące się w obszarze szeroko rozumianej polityki

społecznej. W efekcie mogą więc pełnić funkcję lokalnych trzecich miejsc, nakierowanych na zaspokajania szerokiego zakresu potrzeb mieszkańców.

- **Publiczne instytucje kultury na terenie OM działają wedle szeregu różniących się między sobą wariantów, w odmienny sposób poszukując odpowiednich dla siebie form działania., Dysponują szerokimi zasobami kadrowymi i dużym potencjałem infrastrukturalnym, choć jednocześnie często trwają w tradycyjnym, konserwatywnym modelu instytucjonalnym. Bardziej elastyczne i żywotne są organizacje trzeciosektorowe, które jednak dysponują ograniczonymi zasobami, opierając działalność głównie na środkach pozyskiwanych w ramach systemu grantowego. Aktualny pozostaje problem poszerzania skali i poprawy jakości współpracy pomiędzy poszczególnymi podmiotami funkcjonującymi w sektorze kulturalnym. Nadal brakuje instytucji kulturalnych dedykowanych konkretnie metropolii.**
- **Brakuje kompleksowych badań w województwie pomorskim, które mogłyby w sposób choć przybliżony dać wgląd w sferę wartości mieszkańców OM.** Z tego względu większość wniosków w tym zakresie musi dotyczyć całego rejonu Pomorza.
- **Pomorze charakteryzuje się wyższym poziomem upowszechnienia wartości postmaterialnych niż reszta kraju.** Wskazywać to może na: wyższy poziom kapitału społecznego (większą aktywność obywatelską, wspólnotowość), orientację na działania przedsiębiorcze, jak również większą otwartość na inność i innowacyjność / kreatywność.
- **Pomorska wieś charakteryzuje się jednym z najwyższych wskaźników w kraju, jeśli chodzi o wartości postmaterialne, a różnice między miastem a wsią w tej sferze są jednymi z najniższych w kraju.** Nie ma zatem uzasadnienia dla tezy o nierównomiernym tempie przemian modernizacyjnych w zakresie wartości. Wskazuje to na dość silną dyfuzję kulturową Trójmiasta w kierunku peryferii. Zdiagnozowana charakterystyka pozwala optymistyczniej wypowiadać się o potencjale zmiany społecznej na analizowanym obszarze. **Jednocześnie obserwuje się trend pogłębiania się różnic w zakresie wartości postmaterialnych między miastem a wsią.** Jeśli trend ten się utrzyma, można będzie mówić o potencjalnym konflikcie kulturowym w dalszym horyzoncie czasowym.
- **Źródła społecznych konfliktów na tle wartości należy natomiast szukać w różnicach międzypokoleniowych na Pomorzu i w kraju.** Nieliczne badania w tej sferze wskazują na zdiagnozowaną (dość sporą) różnicę w zakresie wyznawanych wartości, zwłaszcza na osi materializm-postmaterializm.

Zróżnicowanie w ramach obszaru metropolitalnego

- Kapitał społeczny mieszkańców rdzenia metropolii jest istotnie wyższy niż w przypadku mieszkańców pozostałych części OM.
- Ponadprzeciętna frekwencja wyborcza w ramach OM występuje na terenie Trójmiasta, w miastach pasa nadmorskiego oraz gminach kaszubskich. Pod uwagę brany jest zagregowany wskaźnik frekwencji dla ostatnich wyborów powszechnych, samorządowych i referendum.
- Na terenie Trójmiasta i większych miast w obrębie OM zauważalna jest koncentracja ilościowa organizacji pozarządowych. Pogłębiają się różnice między miastem a terenami wiejskimi, jeśli chodzi o specyfikę kulturową – przede wszystkim wyznawane wartości (potencjalne ryzyko konfliktu kulturowego w perspektywie 2-3 dekad).

Benchmarking – Obszar metropolitalny na tle innych

- Wyższe niż poza OM wskaźniki kapitału społecznego.
- Relatywnie silny na tle innych regionów w kraju sektor organizacji pozarządowych.
- Wyższy poziom wartości postmaterialnych na Pomorzu w porównaniu z resztą kraju.
- Skala aktywności i działalności o charakterze kulturalnym porównywalna z innymi OM.

Silne strony

- Relatywnie wysoki poziom kapitału społecznego w ramach OM.
- Wielokulturowy charakter terenu składającego się na OM.
- Rozwinięty sektor instytucji kultury, powiększający się o instytucje o randze regionalnej oraz ponadregionalnej.
- Wysoki poziom zaufania w województwie pomorskim, zwłaszcza w stosunku do instytucji wolnego rynku na terenie OM.
- Działania kulturalne na terenie OM (zwłaszcza Trójmiasta) są przedmiotem głębokiej zmiany charakteryzującej się zwiększeniem ilości działań niezinstytucjonalizowanych, „wyściem” kultury z jej tradycyjnych ram.

Słabe strony

- Obserwowane duże zróżnicowanie w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz wśród wybranych wskaźników świadczących o poziomie kapitału społecznego w ramach OM.
- Brak regularnych i pogłębionych badań nad kapitałem społecznym na terenie OM.
- Silne tożsamości lokalne i brak ukształtowanej tożsamości metropolitarnej.
- Brak lub słabość sieci kooperacji w ramach OM w sferze kultury, organizacji pozarządowych a nawet działań polityczno-obywatelskich.
- Nierówny dostęp do infrastruktury kulturalnej na terenie OM.

Szanse

- Skłonność do inicjowania sieci współpracy oraz narastająca świadomość konieczności myślenia, planowania i działania w skali metropolitarnej.
- Względnie wysoki poziom kapitału społecznego stanowi punkt wyjścia do rozwoju struktur sprawnego, inkluzywnego społeczeństwa obywatelskiego.
- Kontynuacja dotychczasowych procesów suburbanizacyjnych w bezpośrednim sąsiedztwie Trójmiasta (zwłaszcza na trasach migracyjnych wzdłuż SKM oraz nowych inwestycji infrastrukturalnych, np. PKM) może doprowadzić do dyfuzji nowych wartości i stylów życia poprzez łatwiejszy dostęp do infrastruktury metropolii (kulturalnej, oświatowej, zdrowotnej, itd.).
- Wykorzystanie zróżnicowania kulturowego jako impulsu do rozwoju nowych inicjatyw i kooperacji ponadregionalnej.

- Nadmorskie położenie jako szansa na wykorzystanie kontaktów z bliską zagranicą – Skandynawia, Niemcy, Rosja?

Zagrożenia

- Brak regularnie prowadzonych badań nad społecznym potencjałem regionu może doprowadzić do braku możliwości reagowania, czy też sterowania procesami społecznymi w ramach OM.
- Dalsze pogłębianie się społeczno-gospodarczych różnic, które w efekcie może doprowadzić do utrwalenia podziału na centrum (Trójmiasto i ewentualnie sąsiednie gminy, czyli Małe Trójmiasto Kaszubskie oraz Pruszcz Gdański) i defaworyzowane peryferie.
- Podziały kulturowe w ramach społeczności OM mogą spowodować wzrost konfliktów społecznych, partykularyzmów i walkę o charakterze politycznym o ograniczone zasoby.
- Problemy z wykorzystaniem rozwijającej się infrastruktury, szczególnie w sytuacji gdy nie będzie jej powstawaniu towarzyszyła nowa oferta programowa i nowy styl działania, bardziej inkluzywny, włączający, animujący, aktywizujący i partycypacyjny.
- Peryferyzacja całej metropolii (model stagnacji lub nawet scenariusz regresu) co może spotęgować konflikty o wartości, symbole i idee, ale także o interesy i dostęp do dóbr deficytowych.

Podstawowe wyzwania dla rozwoju obszaru metropolitalnego

- Położenie akcentu na rolę współpracy i działania zbiorowego w celu osiągnięcia rozwoju w aspekcie gospodarczym, społecznym, kulturalnym i obywatelskim.
- Budowanie sieci wsparcia indywidualnego i zbiorowego przy sprawnym wykorzystaniu nowych możliwości komunikacyjnych i przy promocji dystrybucyjnego modelu zarządzania oraz postaw partycypacyjnych w regionie.
- Podkreślanie roli synergii działań i dyfuzji postaw kreatywnych w celu podnoszenia poziomu jakości życia i dobrostanu psychicznego mieszkańców.
- Monitorowanie gwałtownych zmian społecznych specyficznych dla współczesności w połączeniu z diagnozą lokalnych przejawów tych zmian – w konsekwencji projektowanie adekwatnych polityk publicznych (tak w zakresie włączenia, jak i kapitału społecznego).
- Promocja oddolnych form organizacji społecznej, wartości uczenia się (przede wszystkim idei *lifelong learning*) i budowania przyjaznych ich członkom wspólnot.

Rekomendacje dla dalszych prac analitycznych

- Wnioskować o poziomie kapitału społecznego i skali społecznego włączenia / wyłączenia (problemach środowisk defaworyzowanych i marginalizowanych) w oparciu o przekrojowe analizy w 3 obszarach / potencjałach / polach zasobów: (1) społecznym, (2) obywatelskim i (3) kulturowym.
- Opracować szczegółowe scenariusze badań społecznych (m. in. kwestionariusze, wywiady pogłębione, zogniskowane wywiady grupowe, metoda delficka) według schematu opisanego w punkcie DIAGNOZA, uwzględniające przede wszystkim zróżnicowanie przestrzenne w ramach OM (sugerowany czas trwania 1 fali badań: 24 m-ce).

- Rozpoczynając nowe projekty badawcze odnosić się do zrealizowanych i prowadzonych aktualnie projektów badawczych – m. in. poświęconych kapitałowi wsi pomorskiej czy sektorowi kultury i nowym modelom uczestnictwa w kulturze na Pomorzu; wykorzystywać model metodologii mieszanej – nie tylko na poziomie łączenia technik, ale przede wszystkim strategii analitycznych i interpretacji uzyskiwanych danych.
- Równocześnie należy kontynuować prace z danymi zastanymi, przede wszystkim z zalewem dokumentów strategicznych, w niewystarczający sposób wykorzystanych na potrzeby prowadzonej polityki publicznej.
- Rozpocząć budowanie modeli badawczych uwzględniających porównania z innymi OM oraz z regionami z innych państw – aktualnie praktycznie nie ma możliwości dokonywania tego typu porównań z uwagi na brak satysfakcjonujących danych (jednostkami analizy w badaniach społecznych są często województwa, dużo rzadziej powiaty czy gminy, przykład: Diagnoza Społeczna, największe polskie społeczne badanie panelowe).